

БҮЛЭГ 5

ДЭЛХИЙН ЭДИЙН ЗАСАГ

- 5.1 Дэлхийн эдийн засгийн нөхцөл байдал
- 5.2 Түүхий эдийн зах зээлийн хандлага
- 5.3 Олон улсад 2024 онд зарлагдсан индексүүд

5. ДЭЛХИЙН ЭДИЙН ЗАСАГ

ТОЙМ

Дэлхийн эдийн засагт үйлчилгээний салбарын идэвхжил хадгалагдаж байгаа бол хөгжингүй орнуудад аж үйлдвэрийн салбарын идэвхжил сул хэвээр байна. Инфляцын түвшин буурсантай холбоотойгоор томоохон эдийн засгууд бодлогын хүүгээ буурууллаа. БНХАУ-ын эдийн засгийн өсөлтийн хурд 2024 оны 3 дугаар улиралд саарч, тус улсын засгийн газрын зорилтот түвшнээс бага байна.

ДЭЛХИЙН ЭДИЙН ЗАСГИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ

80. Дэлхийн эдийн засагт үйлчилгээний салбарын тэлэлт хэвээр хадгалагдаж, хөгжингүй орнуудад аж үйлдвэрийн салбарын идэвхжил сул хэвээр байна. Эдийн засгийн богино хугацааны төлөвийг илэрхийлэх дэлхийн худалдан авалтын менежерүүдийн индекс (PMI) хөгжингүй болон хөгжиж буй орнуудад үйлчилгээний салбарын идэвхжил өндөр байгааг, харин хөгжингүй орнуудын хувьд аж үйлдвэрлэлийн салбар сэргээгүй байгааг харуулж байна. Тухайлбал, үйлчилгээний салбарын PMI индекс 2023 оноос хойш тэлэлтийг илэрхийлэх босго утга 50-аас их хэвээр байгаа бол хөгжингүй орнуудын аж үйлдвэрлэлийн PMI индекс 2022 оны 10 дугаар сараас хойш босго утга 50-аас бага хэвээр байна.

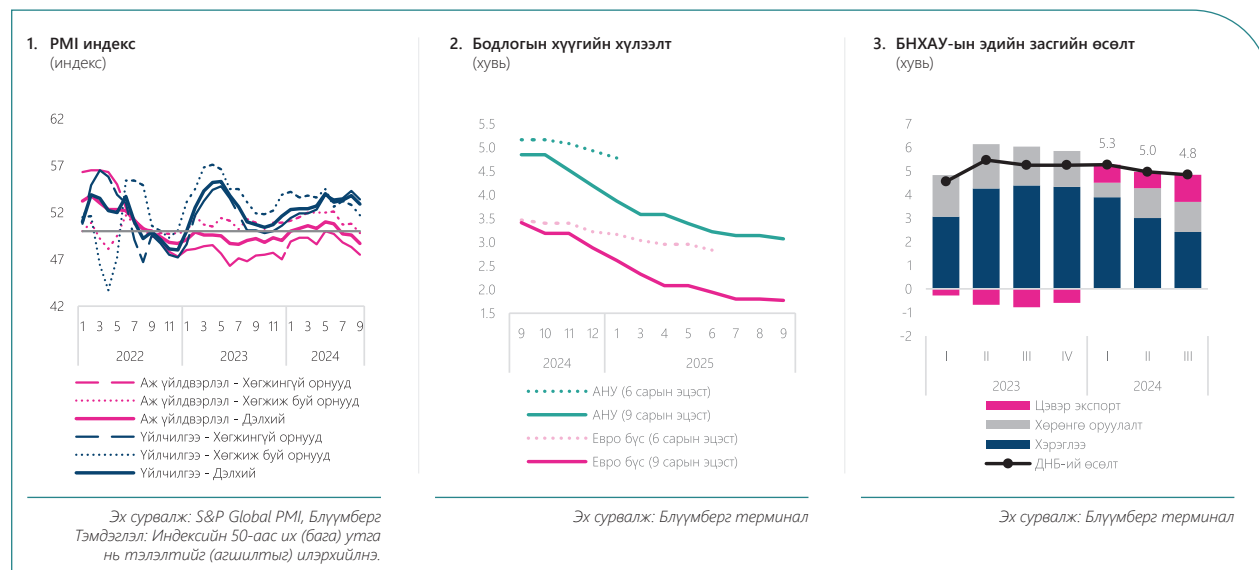
81. Томоохон эдийн засгууд бодлогын хүүгээ буурууллаа. Инфляц болон хөдөлмөрийн зах зээлийн төлөвийг харгалзан Холбооны нөөцийн банк бодлогын хүүг цар тахлаас хойш эхний удаа 2024 оны 9 дүгээр сард 0.5 нэгж хувиар буурууллаа. Түүнчлэн, өнгөрсөн 6 дугаар сард бодлогын хүүгээ бууруулсан Европын төв банк 2024 оны 9 дүгээр сард хүүг дахин 0.25 нэгж хувиар буурууллаа. Ийнхүү томоохон эдийн засгууд бодлогын хүүгээ бууруулсан

Зураг 5.1. Дэлхийн эдийн засаг

нь дэлхийн санхүүгийн нөхцөл цаашид үргэлжлэн сулрах хүлээлтийг нэмэгдүүлж байна.

82. БНХАУ-ын эдийн засгийн өсөлт саарав. БНХАУ-ын үл хөдлөх хөрөнгийн салбарын уналт үргэлжилж, дотоод эрэлтийн сэргэлт сул байснаар 2024 оны эхний 3 улирлын эдийн засгийн өсөлт 4.8 хувьд хүрч саарлаа. Гэсэн хэдий ч манай улсын экспортын эрэлтэд чухал нөлөөтэй хойд бүсийн эдийн засгийн өсөлт нийт эдийн засгийн өсөлтөөс өндөр байна. Тус улсын Засгийн газраас 2024 оны өсөлтийг зорилтот түвшин 5.0 хувьд хүргэх бодлогын хүрээнд энэ оны 9 дүгээр сарын байдлаар бодлогын хүүг бууруулах, засгийн газрын болон орон нутгийн тусгай бондыг эрчимжүүлж, үл хөдлөх салбарыг дэмжих арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлж байна.

83. Евро бүсийн эдийн засгийн өсөлт хүлээлтээс давав. Евро бүсийн эдийн засаг 2024 оны 3 дугаар улиралд хүлээлтээс өндөр буюу 0.4 хувиар өссөн нь сүүлийн 2 жилийн хамгийн өндөр өсөлт боллоо. Бүсийн хамгийн том эдийн засаг ХБНГУ-ын эдийн засаг 0.2 хувиар өсөж, хямралаас зайлсхийж, Франц болон Испани улсуудын өсөлт төсөөллөөс өндөр байсан нь бүсийн өсөлтийг дэмжлээ.

ТҮҮХИЙ ЭДИЙН ЗАХ ЗЭЭЛИЙН ХАНДЛАГА

84. Лондоны металлын бирж дэх цэвэр зэсийн дундаж үнэ 2024 оны 3 дугаар улиралд 9,208 ам.доллар/тонн болж, өмнөх оны эцсээс 12.7 хувиар өссөн байна. Томоохон зэсийн уурхайнууд олборлолтоо бууруулж богино хугацаанд нийлүүлэлтийн тогтворгүй байдал бий болсноор зэсийн үнэ өсөхөд голлон нөлөөллөө.

85. Зүүн хойд Хятадын 62 хувийн агууламжтай төмрийн баяжмалын дундаж үнэ 2024 оны 3 дугаар улиралд 105 ам.доллар/тонн болж, өмнөх оны эцсээс 22 хувиар буурсан байна. Австрали, Бразил зэрэг улсуудын нийлүүлэлт нэмэгдсэн, БНХАУ-ын үл хөдлөх хөрөнгийн салбар сэргэж чадахгүй байгаа зэрэг нь төмрийн баяжмалын үнэ буурахад голлон нөлөөллөө.

86. Сингапурын бирж дэх Австралийн сайн чанарын коксжих нүүрсний дундаж үнэ 2024 оны 3 дугаар улиралд 212 ам.доллар/тонн болж, өмнөх оны эцсээс 36.6 хувиар буурсан байна. Саатаад байсан нийлүүлэлт тогтворжсон ч БНХАУ-ын Австрали улсаас худалдан авах коксжих нүүрсний хэмжээ цар тахлын өмнөх түвшинд хүрч сэргэж чадахгүй байгаа нь үнэ буурахад голлон нөлөөллөө.

87. Брент төрлийн газрын тосны дундаж үнэ 2024 оны 3 дугаар улиралд 75 ам.доллар/баррель болж, өмнөх оны эцсээс 2.9 буурсан байна. ОПЕК-ийн гишүүн орнууд газрын тосны нийлүүлэлтээ нэмэгдүүлэхээ зарласан нь газрын тосны үнэ буурахад голлон нөлөөллөө.

Зураг 5.2. Түүхий эдийн олон улсын зах зээл дэх үнэ

1. Лондоны металлын бирж дэх цэвэр зэсийн гүйцэтгэл (\$/тонн)

2. Зүүн хойд БНХАУ дахь 62 хувийн агууламжтай төмрийн баяжмалын гүйцэтгэл (\$/тонн)

3. Сингапурын бирж дэх Австралийн сайн чанарын коксжих нүүрсний гүйцэтгэл (\$/тонн)

4. Брент газрын тосны гүйцэтгэл (\$/баррель)

Эх сурвалж: Блүүмберг

ОЛОН УЛСАД 2024 ОНД ЗАРЛАГДСАН ИНДЕКСҮҮД

88. Дэлхийн засаглалын үзүүлэлтүүд: Авлигын хяналт, зохицуулалтын чанар, улс төрийн тогтвортой байдлын үзүүлэлтүүд дээшилснээр манай улсын Засаглалын үзүүлэлтийг ахиуллаа.

2024 оны 3 дугаар улирлын байдлаар Дэлхийн банкнаас эрхлэн гаргадаг Засаглалын үзүүлэлтүүд⁶ шинэчлэгдэн зарлагдаад байна. Тус үзүүлэлтээр нийт 213 улсыг хамруулан үнэлснээс Монгол Улс 2024 онд -0.08 оноогоор 111 дүгээр байрт эрэмбэлэгдсэн нь өмнөх оны үзүүлэлтээс 0.11 оноогоор өсөж, 2 байраар ахижээ.

Манай улсын үнэлгээг үзүүлэлтээр нь задалбал дараах байдалтай байна (Хүснэгт 3).

Хүснэгт 3. Дэлхийн засаглалын үзүүлэлтийн Монгол Улсын оноо, эрэмбэ

Бүлэг	2023		2024	
	Оноо	Байр	Оноо	Байр
Хууль дээдлэх ёс	-0.19	#116	-0.18▼	#120▼
Засгийн газрын үр ашиг	-0.42	#139	-0.47▼	#141▼
Зохицуулалтын чанар	-0.27	#123	-0.18▲	#116▲
Авлигын хяналт	-0.56	#143	-0.49▲	#138▲
Иргэдийн дуу хоолой ба оролцоо	0.26	#92	0.25▼	#98▼
Улс төрийн тогтвортой байдал	0.53	#79	0.59▲	#71▲
Нэгдсэн индекс	-0.15	#113	-0.08▲	#111▲

Хүснэгтээс харвал Хууль дээдлэх ёсны үзүүлэлтийн үнэлгээ өмнөх оны түвшнээс буурч 4 байраар ухарсан байна. Үүнд хууль эрх зүйн тогтолцоо сул, шүүхийн үйл ажиллагааны чанар олон улстай харьцуулахад доогуур байгаа нь нөлөөлжээ. Мөн Засгийн газрын үр ашгийн үзүүлэлтээр 0.05 оноо буурч, 2 байраар ухарсан байна. Үүнд бодлогын хэрэгжилт хангалтгүй байгаа нь нөлөөлсөн гэж дүгнэжээ. Түүнчлэн Иргэдийн дуу хоолой ба оролцоо буюу иргэдийн

төрд итгэх итгэлийг илэрхийлдэг үзүүлэлт өмнөх оноос 0.01 оноогоор буурч 6 байраар ухарсан үзүүлэлтэй байна.

Харин төрийн үйл ажиллагааг цахимжуулах цогц арга хэмжээний үр дүнд төрийн байгууллагын үр ашиг, ил тод байдал нэмэгдсэн нь Зохицуулалтын чанарын үзүүлэлтийн эрэмбийг 7 байр, Авлигын хяналтын үзүүлэлтийн эрэмбийг 5 байр ахиулж индексийн үнэлгээг сайжруулжээ. Мөн улс төрийн тогтвортой байдал сайжирснаар тус үзүүлэлтийн үнэлгээ 0.06 оноогоор өсөж, 8 байр ахисан байна. Засаглалын үзүүлэлтийн Монгол Улсын үнэлгээг 11 тайлан, судалгааны үр дүнг ашиглан тооцсон бөгөөд 2024 оны тайланг 2022-2023 оны гүйцэтгэлд суурилж тооцсон байна.

Олон улсад 2024 онд Европын Холбооны орнууд, Шинэ Зеланд, Сингапур, Австрали зэрэг орнууд засаглалын чанараар тэргүүлээ. Засаглалын үзүүлэлтээр амжилттай яваа улс орнуудад ил тод, хариуцлагатай засаглалыг бэхжүүлж, улс төрийн хувьд тогтвортой, үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөө, хууль дээдлэх ёсны үзүүлэлт өндөртэй байна. Харин Өмнөд Судан, Сири, Сомали, Йемен засаглалын үзүүлэлтээр сүүл мушгиж байна. Эдгээр улсуудад дотоодын зэвсэгт мөргөлдөөн, иргэний дайн зэрэг улс төрийн байдал тогтворгүй, иргэдийн эрх чөлөө хязгаарлагдмал, авлига, хээл хахууль өндөр, засаглалын чанар, үр ашиг, төрд итгэх итгэл сул зэрэг шалтгааны улмаас жагсаалтын сүүлд эрэмбэлэгджээ.

89. Дэлхийн эдийн засгийн эрх чөлөөт байдлын индекс: 2022 оны инфляцын өсөлт нь Дэлхийн эдийн засгийн эрх чөлөөт байдлын индекс дэх Монгол Улсын үнэлгээг бууруулахад голчлон нөлөөллөө.

Фрэйзер институтээс⁷ жил бүр тооцоолон гаргадаг Дэлхийн эдийн засгийн эрх чөлөөт байдлын

⁶ Засаглалын үзүүлэлтийг улс орнуудын Хууль дээдлэх ёс, Засгийн газрын үр ашиг, Зохицуулалтын чанар, Авлигын хяналт, Иргэдийн дуу хоолой ба оролцоо болон Улс төрийн тогтвортой байдал гэсэн 6 үзүүлэлтийг тус бүрд нь тооцдог. Индексийн дундаж үнэлгээг 0-ээр тооцож тархаан -2.5-2.5 онооны хооронд үнэлдэг бөгөөд индекс 2.5-д ойртох тусам засаглал сайн, -2.5-д дөхөх тусам засаглал сул гэж үздэг.

⁷ Fraser Institute

индексээр⁸ Монгол Улс 2024 онд дэлхийн 165 улсаас 69 дүгээрт эрэмбэлэгдэж өмнөх оноос 2 байр ухарлаа.

Манай улсын үнэлгээг бүлгээр задалбал дараах байдалтай байна (Хүснэгт 4).

Хүснэгт 4. Дэлхийн эдийн засгийн эрх чөлөөт байдлын индексийн Монгол Улсын оноо, эрэмбэ

Бүлэг	2023		2024	
	Оноо	Байр	Оноо	Байр
Засгийн газрын хэмжээ	6.55	#82	6.59▲	#84▼
Хуулийн тогтолцоо ба өмчийн эрх	6.05	#49	6.05	#49
Мөнгөний үнэ цэнэ	8.74	#80	7.51▼	#88▼
Олон улсын худалдааны эрх чөлөө	7.09	#73	7.29▲	#80▼
Зохицуулалт	6.76	#70	6.85▲	#58▲
Нэгдсэн индекс	7.04	#67	6.86▼	#69▼

Манай улсын хувьд 2024 онд Дэлхийн эдийн засгийн эрх чөлөөт байдлын индексээр 6.86 оноо авсан нь дэлхийн дунджаас 0.2 оноогоор дээгүүр байна. Үзүүлэлтээр задлан харвал Засгийн газрын хэрэглээний нийт хэрэглээнд эзлэх хувь буурснаар Засгийн газрын хэрэглээний үзүүлэлтийн үнэлгээ 0.23 оноогоор нэмэгдэж, 1 байр ахисан нь Засгийн газрын хэмжээ бүлгийн оноог 0.04 оноогоор нэмэгдэхэд хүргэжээ. Монгол Улсад визгүй зорчих улсын тоо нэмэгдэж тус үзүүлэлтийн үнэлгээ 3.8 оноогоор сайжирсан нь Олон улсын худалдааны эрх чөлөөний бүлгийн үнэлгээг 0.2 оноогоор нэмэгдүүллээ. Түүнчлэн төсвийн алдагдал буурсан, Хөдөлмөрийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулга хэрэгжиж эхэлснээр хөдөлмөрийн харилцаан дахь зохицуулалт сайжирсан, олон улсын тайлангуудад шинжээчид төрийн шударга байдал, хүнд суртлын үнэлгээг ахиулж дүгнэсэн нь Зохицуулалт бүлгийн үнэлгээг 0.09 оноогоор, эрэмбийг 12 байраар ахиуллаа. Эдгээр үзүүлэлтүүдээр оноо ахисан боловч бусад улс орнуудын үнэлгээ мөн сайжирсан тул манай улсын эрэмбэ төдийлөн сайжраагүй байна. Дэлхийн эдийн засгийн эрх чөлөөт байдлын индексийг тооцохдоо 5 бүлгийн 25 дэд бүлэг үзүүлэлтээр бүлэг бүрд ижил жин өгч тооцдог. 25 дэд бүлэг нь мөн цааш шалгуур үзүүлэлтүүдэд задардаг бөгөөд дэд бүлэг бүр харилцан адилгүй шалгуур үзүүлэлтүүдээр хэмжигддэг. Тухайлбал Мөнгөний үнэ цэнэ бүлэг зөвхөн 4 тоон үзүүлэлтээр хэмжигдэх бол Зохицуулалт бүлэг тоон болон чанарын 17 үзүүлэлтээр хэмжигдэж байна. Иймд хамгийн бага шалгуур үзүүлэлт бүхий дэд бүлэг индексийн үнэлгээнд хамгийн их нөлөө үзүүлж байгаа гэж тооцвол Инфляцын түвшин дангаараа индексийн

⁸ Дэлхийн эдийн засгийн эрх чөлөөт байдлын индексийг улс орнуудын Засгийн газрын хэмжээ, Хуулийн тогтолцоо ба өмчийн эрх, Мөнгөний үнэ цэнэ, Олон улсын худалдааны эрх чөлөө, Зохицуулалт гэсэн 5 бүлэг, 25 дэд бүлгийн хүрээнд нэгтгэн тооцдог байна. Нийт 0-10 онооны хооронд үнэлдэг бөгөөд индекс 10-д ойртох тусам эдийн засгийн эрх чөлөөт байдал өндөр, 0-д дөхөх тусам эдийн засгийн эрх чөлөөт байдал сул гэж үздэг.

үнэлгээний 10 хувийг бүрдүүлж байна. Өөрөөр хэлбэл, инфляцын үзүүлэлтийг сайжруулснаар Дэлхийн эдийн засгийн эрх чөлөөт байдлын индексийн үнэлгээг хамгийн хялбараар сайжруулах боломжтой гэсэн үг юм.

Инфляцын үзүүлэлтийг инфляцын сүүлийн 5 жилийн стандарт хазайлт болон инфляцын жилийн дундаж түвшнээр хэмждэг бөгөөд үзүүлэлт бага гарах тусам сайн, өндөр гарах тусам муу гэж үнэлэгддэг.

Гэтэл Монгол Улсын инфляцын жилийн дундаж түвшин 2022 он (Дэлхийн эдийн засгийн эрх чөлөөт байдлын индексийн 2024 оны үр дүн нь 2022 оны тоо, мэдээлэлд суурилж тооцогдсон)-д 15.2 хувьд хүрч нэмэгдсэн нь индексийн үнэлгээг бууруулах гол шалтгаан болсон байна. Харин 2023-2024 онд инфляцын түвшин буурсан тул уг үзүүлэлтийн ирэх жилүүдийн үр дүн сайжрах төлөвтэй байна (Зураг 5.3).

Дэлхийн эдийн засгийн эрх чөлөөт байдлын индексийг олон улсын түвшинд авч үзвэл, 2024 онд дэлхийн дундаж оноо КОВИД-19 цар тахлын өмнө 2019 оны түвшнээс 0.24 оноогоор буурч 6.56 оноонд хүрсэн нь цар тахлын нөлөөгөөр төрийн оролцоо нэмэгдэж, эдийн засгийн эрх чөлөөт байдал буурсантай холбоотой гэж дүгнэжээ. Тус индексээр Хонконг (БНХАУ-ын Засаг захиргааны онцгой бүс), Сингапур, Швейцар, Шинэ Зеланд, АНУ, Дани зэрэг улсууд тэргүүлж байна. Эдийн засгийн эрх чөлөөний үзүүлэлтээр тэргүүлж буй улс орнуудад төрийн зохицуулалт бага, чөлөөт зах зээлийн тогтолцоо бүрдсэн байна. Тухайлбал, Хонконг (БНХАУ-ын Засаг захиргааны онцгой бүс) болон Сингапур нь өрсөлдөх чадвартай эдийн засагтай, бизнесийн чухал төвүүд бөгөөд мөнгөний бодлого тогтвортой, төрийн оролцоо бага байдаг нь бизнес эрхлэх, хөрөнгө оруулалт хийх таатай орчныг

бүрдүүлдэг байна. Харин Венесуэл, Зимбабве, Судан, Сири, Алжир, Мьянмар улсууд эдийн засгийн эрх чөлөөний үзүүлэлтээр жагсаалтын төгсгөлд эрэмбэлэгджээ. Эдгээр улсуудад авлига, хээл хахууль өндөр, хуулийн хэрэгжилт сул, зохицуулалтын чанар муу, төрийн оролцоо өндөр байна. Үүний зэрэгцээ, тухайн улсуудын эдийн засгийн тогтворгүй байдал,

инфляц болон валютын ханшийн хэлбэлзэл нь иргэдийн амьжиргааны түвшинд сөргөөр нөлөөлж, дотоодын эдийн засгийн өсөлтөд саад болдог байна. Мөн эдгээр улсуудад дотоодын болон олон улсын худалдаанд оролцох хязгаарлалт, хамгаалалтын арга хэмжээ их байгаа нь эдийн засгийн эрх чөлөөг бууруулж байна.